

FINANTSKONTOD RAHVAMAJANDUSE ARVEPIDAMISE SÜSTEEMIS

Sünne Korastel'jov

Järgnev artikkel tutvustab lähemalt üht osa rahvamajanduse arvepidamise süsteemist ehk finantskontosid. Vaatleme, milleks ja mis põhimõtetel neid koostatakse ning kuidas need on abiks majandusproгноoside ja -analüüside tegemisel ning majanduspoliitiliste otsuste kujundamisel.

SISSEJUHATUS

Oma varadest ja kohustustest ülevaate omamine tundub lihtne ja elementaarne. Üksikisikute puhul see enamasti nii ongi – teatakse täpselt, milliseid finantsvarasid omatakse, kas raha on hoitud panka või on ostetud hoopis väärtpabereid (nt võlakirju, aktsiaid, fondiosakuid). Enamasti on olemas ka ülevaade võetud finantskohustustest – kellelt on saadud laenu või kellele on jäetud arved tasumata. Samamoodi teab ettevõtte finantsjuht oma firma finantsvarasid ja -kohustusi. Selle teabe põhjal on lihtne otsustada, kas eraisik või ettevõtte elab jätkusuutlikult, võimete piiril või hoopis üle oma võimete. Keerulisemaks läheb olukord siis, kui küsitakse riigi majanduse kohta tervikuna: millised on kogu majanduse finantsvarad ja -kohustused, miks need on just sellise struktuuriga, milliseks varad ja kohustused kujunevad majandusolukorra muutudes, millised on elanike säästmisharjumused, millistes sektorites on riskid suuremad jne.

Majanduse kui terviku finantsvarasid ja -kohustusi ning vastavaid tehinguid kajastatakse rahvamajanduse arvepidamise finantskontodel. Finantskontodel on suur tähtsus eelkõige majanduse makrotasandi käsitlemisel. Finantskontod annavad ülevaate nii riigi kogumajandusest kui ka üksikute majandussektorite arengust ning sektoritevahelistest seostest. Kuna finantskontod sisaldavad kõikide majandussektorite kõiki finantsvarasid ja -kohustusi, pakuvad nad vajalikku informatsiooni majanduspoliitika kujundajatele, välisinvestoritele ning muudele analüütikutele ja majandusproгноoside koostajatele.

Finantskontod on viimastel aastatel jõudnud järjest enam keskpankurite arsenalis. Eelkõige pakuvad need taustteavet rahapoliitika ülekandemehhanismist arusaamiseks. Finantskonto analüüsi põhjal saab hinnata, kuidas muutub ühe või teise majanduspoliitilise otsuse tagajärjel majandusüksuste finantskäitumine. Näiteks Ameerika Ühendriikides koostab finantskontosid Föderaalreserv ning need on abiks rahapoliitiliste otsuste tegemisel.

Ka Euroopa Keskpank (EKP) kasutab euroala finantseerimise ja finantsinvesteeringute kvartaliandmeid ettevõtete ja majapidamiste majandusseisu analüüsimisel¹. Need on üheks sisendiks

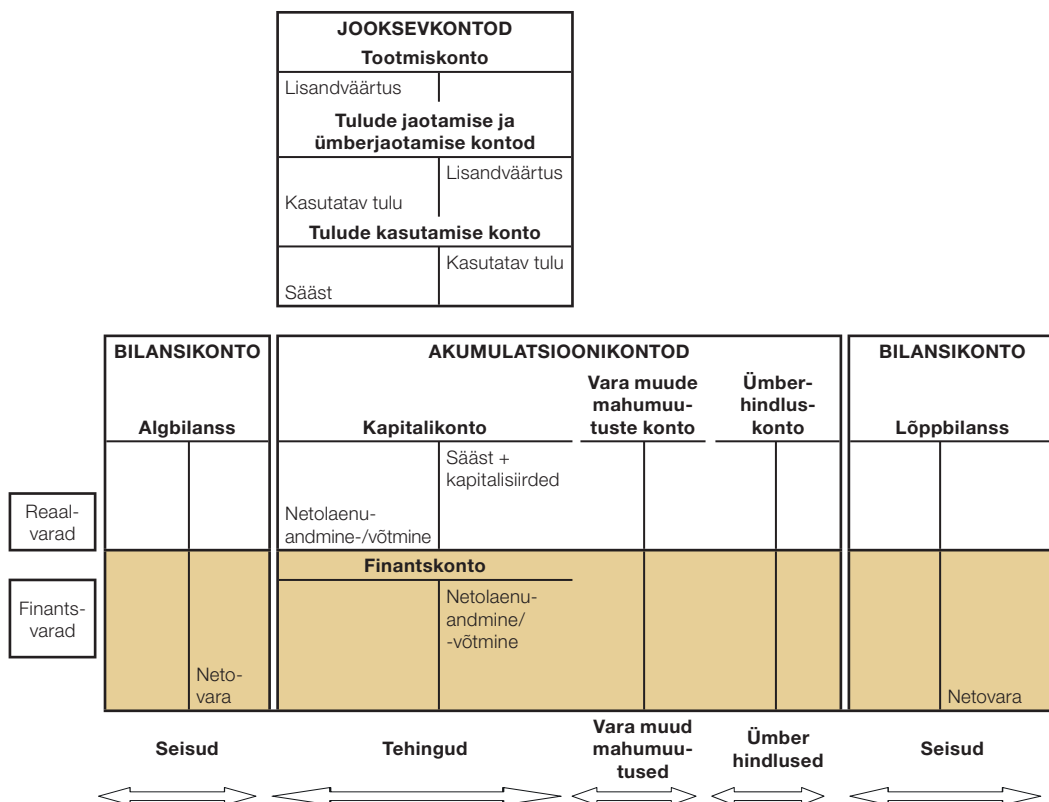
¹ Euroala riigid esitavad finantskonto aegread EKP-le vastavalt EKP 2002. aasta 21. novembri suunistele EKP statistiliste andmete esitamise nõuete kohta seoses finantskontode kvartaliandmetega (EKP/2002/7).

rahapoliitilistele otsustele. Näiteks 8. juunil 2006 intressimäära tõstmise järel avaldatud pressiteates tunti muret euroala erasektori kiire laenukasvu üle (eriti eluasemelaenu osas) ja selle võimaliku mõju üle inflatsioonile.

FINANTSKONTO PÕHIMÕISTED JA KLASSIFIKATSIOON

Finantskontod on üks osa rahvamajanduse arvepidamise süsteemist. Rahvamajanduse arvepidamise ülesanne on luua majandusest seostatud ja terviklik pilt, mis annab põhjaliku ülevaate nii riigi majandussektorite (ettevõtted, valitsemissektor jne) omavahelistest tehingutest kui ka tehingutest välismaailmaga ning hõlmab põhilisi rahvamajandust kirjeldavaid näitajaid (nt SKP, rahvatulu, sääst). Rahvamajanduse kontodel kajastub majandustegevus alates tulude moodustumisest ja kasutamisest kuni nende akumulieerumiseni varana (vt joonis 1).

Joonis 1. Rahvamajanduse arvepidamise kontode süsteem

Rahvamajanduse kontod jaotatakse jooksev- ja akumulatsioonikontodeks. Jooksevkontodel kajastatakse tootmisega (nt kogutoodang, vahetarbimine ja lisandväärtus sektorite lõikes), tulude moodustumisega (nt palk, tegevuse ülejääk), ümberjaotamisega (nt dividendimaksed, sotsiaalsiirded) ning kasutamisega (nt eratarbimine, valitsuse tarbimine) seotud tehinguid; akumulatsioonikontodel kapitalitehinguid (nt investeeringud põhivarasse, varude muutus) ja finantstehinguid (nt raha hoiustamine, laenamine, aktsiatehingud).

Euroopa rahvamajanduse ja regionaalse arvepidamise süsteem ESA 95 (*European System of Accounts* 1995) on metoodiline raamistik, mis sisaldab mõisteid, määratlusi ja jaotusi. Selle raamistiku järgimine on Euroopa Liidu riikidele (sh Eestile) kohustuslik. Järgnevalt tutvustame finantskonto jaoks olulisi Euroopa rahvamajanduse arvepidamise süsteemi **mõisteid ja määratlusi**.

Majandusüksused ja -sektorid

Rahvamajanduse arvepidamise süsteemis jaotatakse institutsionaalsed üksused majandusliku käitumise järgi selgelt eristuvateks sektoriteks:

- kaupu ja mittefinantsteenuseid pakkuvad ettevõtted (lühidalt “ettevõtted”);
- finantsinstitutsioonid ehk finantssektor;
- valitsemissektor;
- kodumajapidamised;
- kodumajapidamisi teenindavad kasumitaotluseta institutsioonid (KTKTI).

Institutsionaalsed üksused on majandusüksused, mis saavad iseseisvalt omada vara ja kohustusi ning teostada tehinguid teiste üksustega. Sektorid kokku moodustavad riigi **kogumajanduse**. Lisaks vaadeldakse kodumaiste sektorite suhteid teiste riikidega, tuues eraldi välja **välismaailma**. Kuigi välismaailma puudutavad andmed kajastuvad maksebilansis ja rahvusvahelises investeerimispositsioonis, tuuakse finantskontos välismaailm ka eraldi välja, kuna see tagab finantskontode tasakaalustatuse ning terviklikkuse. Pealegi on finantsinstrumentide jaotus maksebilansis ja finantskontos mõneti erinev.

Osad põhisektorid jagunevad omakorda alamsektoriteks. Kuivõrd suur osa finantsvahendeid liigub läbi finantssektori, on finantskontos kõige üksikasjalikumalt esitatud just finantssektor. Selle puhul eristatakse järgmisi alamsektoreid: keskpank, muud rahaloomeasutused (krediidiasutused, hoiu-laenuühistud, rahaturufondid), muud finantsvahendajad, finantsvahenduse abiettevõtted ning kindlustusseltsid ja pensionifondid. Lisaks finantssektorile vaadatakse detailsemalt ka valitsemissektorit, mis jaotatakse keskvalitsuseks (riigieelarvest finantseeritavad üksused), kohalikeks omavalitsusteks (kohalike omavalitsuste eelarvetest finantseeritavad üksused) ja sotsiaalkindlustusfondideks (nt Eesti Töötukassa, Eesti Haigekassa).

Finantsinstrumendid

Finantskontos tuuakse finantsvarad ja -kohustused välja seitsme põhikategooriana (vt tabel 1). Jaotus põhineb eelkõige finantsvara likviidsusel. Vajadusel esitatakse instrumente detailsemalt alamkategooriatena (näiteks jaotatakse laenud lühi- ja pikaajalisteks).

Tabel 1. Finantsinstrumentide jaotus

1	Rahakuld ja Rahvusvahelise Valuutafondi arvestusühikud (SDRid)
2	Sularaha ja hoiused
3	Väärtpaberid (v.a aktsiad)
4	Laenud
5	Aktsiad ja muud osakud
6	Kindlustustehnilised eraldised
7	Muud saadavad/makstavad arved

Vood ning varade ja kohustuste seisud

Finantskontodes tuuakse välja nii finantsvarade ja -kohustuste **seisud** (bilansid) perioodi alguses ja lõpus kui ka perioodi jooksul aset leidnud finantsvarade ja -kohustuste muutused (vood). Viimased jaotatakse omakorda tehinguteks ja vara muudeks muutusteks. **Tehingud** toimuvad institutsionaalsete üksuste vahel või mõnel juhul ka üksuse sees vastavalt vastastikusele kokkuleppele. **Vara muud muutused** on muutused, mis ei toimu tehingute tulemusena. Need on näiteks varade hinna- või valuutakursi kõikumisest tulenevad väärtuse muutused, ümberklassifitseerimised, erakordsetest sündmustest tekkinud varade või kohustuste väärtuse muutused.

FINANTSKONTODE KOOSTAMISPÕHIMÕTTED

Finantskontode koostamisel lähtutakse väga kindlatest põhimõtetest. Neist olulisemad on järgmised:

- Finantsinstrumentidel ja -tehingutel on alati kaks poolt: ühe sektori finantsvara on teise poole samaväärne finantskohustus (tegu võib olla ka sektorisisesega kandega). Tehingu vastaspoole määratlemine tagab süsteemi tasakaalustatuse.
- Kõik finantskonto tehingud kajastatakse **tehinguhinnas**, perioodi alguse ja lõpu seisud aga **turuväärtuses**. Näiteks võlakirjade emitteerija hindab tihti oma kohustusi summas, mis tuleb lepingujärgselt tagasi maksta; võlakirjade omandaja hindab aga väärtuses, millega ta need soetanud on. Finantskonto koostamisel hinnatakse nii vara kui kohustusi samas väärtuses, milleks kasutatakse turuhindasid (nt börsinoteeringuid).
- Finantsvarad ja -kohustused kajastatakse tekkepõhiselt: tehingu registreerimise aluseks on ajahetk, mil tehing osapoolte vahel sõlmiti või omandiõigus muutus, sõltumata sellest, kas raha on tegelikult laekunud või makstud.

- Kõigi majandussektorite (st kogumajandus pluss välismaailm) finantsvarade summa peab võrduma kõigi majandussektorite finantskohustuste summaga iga finantsinstrumendi lõikes (v.a kirje "rahakuld ja SDRid" seisud). Tabeli 2 viimases veerus on näha, et näiteks sularaha ja hoiuste kogumajanduse ja välismaailma summa on nii varade kui kohustuste poolel võrdne.

Tabel 2. Finantskonto tehingukonto näide

		S.1	S.11	S.12	S.13	S.14	S.15	S.2	S1+S2
		Kogu- majan- dus	Ette- võtted	Finants- institut- sioonid	Valit- semiss- sektor	Kodu- maja- pidamised	KTKTI	Välis- maailm	
	Tehingud finantsvaradega	13 679	6775	3590	1915	1452	-54	7355	21 033
F.1	Rahakuld ja SDRid	0		0					
F.2	Sularaha ja hoiused	-897	-209	-1601	432	404	78	1814	917
F.3	Väärtpaberid (v.a aktsiad)	694	-267	1015	59	20	-134	-177	517
F.4	Laenud	4344	1296	3069	-22	3	-1	2092	6437
F.5	Aktsiad ja muud osakud	1005	-417	682	576	167	-2	2951	3957
F.6	Kindlustustehnilised eraldised	526	12	0	0	514	0	0	526
F.7	Muud saadavad/makstavad arved	8007	6361	425	872	345	6	673	8680
	Tehingud finantskohustustega	17 374	10521	3849	504	2451	50	3659	21 033
F.1	Rahakuld ja SDRid	0		0				0	0
F.2	Sularaha ja hoiused	2081		2081				-1164	917
F.3	Väärtpaberid (v.a aktsiad)	-806	61	-818	-63	14	0	1322	517
F.4	Laenud	5027	2593	905	50	1431	48	1410	6437
F.5	Aktsiad ja muud osakud	3345	2153	742	0	451	0	611	3957
F.6	Kindlustustehnilised eraldised	526		526				0	526
F.7	Muud saadavad/makstavad arved	7201	5714	414	518	555	1	1479	8680
F.90	Netolaenuandmine (+) / netolaenuvõtmine (-)	-3695	-3745	-259	1411	-999	-104	3695	0

FINANTSKONTODE PÕHINÄITAJAD JA SEOSSED TEISTE MAKROMAJANDUSNÄITAJATEGA

Rahvamajanduse arvepidamise süsteemi tehingukontode tasakaalustamiseks kasutatakse tasa-kaalustavaid näitajaid. Finantskonto tehingukonto tasakaalustav näitaja on **netolaenuandmine (+)**

/ netolaenuvõtmine (-). See kujuneb perioodi finantsvarade ja -kohustustega tehtud tehingute vahena ning näitab, kui palju on üks või teine sektor ressursse kaasanud või ülejäägi puhul teisi sektoreid finantseerinud.

Lisaks netolaenuandmise/-võtmise näitajale sisaldavad finantskontod veel selliseid olulisi finantsnäitajaid, nagu näiteks finantsvarade ja -kohustuste muutuste kasvutempo, finantsvarade ja -kohustuste struktuur ning selle muutumine ajas.

Kogumajanduse netolaenuandmine/-võtmine võrdub maksebilansi jooksevkonto ja kapitalikonto summaga. Seega kui maksebilansi jooksevkonto pakub teavet kogu majanduse välismaailmast saadud või sinna paigutatud vahendite kohta, siis finantskonto näitab täpselt, milline sektor põhjustab üle- või puudujääki ning milliste instrumentide abil on vahendeid kaasatud (nt hoised, võlaväärtpaberid, laenud, omakapital vms).

Rahvamajanduse arvepidamise süsteemis on netolaenuandmise/-võtmise näitaja ka arvepidamise kapitalikontot tasakaalustav näitaja. Nii finants- kui kapitalikonto netolaenuandmine/-võtmine peaksid olema võrdsed kõigi institutsionaalsete sektorite lõikes. Tegeliikkuses erinevad need näitajad enamasti siiski üksteisest, sest kasutatakse erinevaid arvestusmeetodeid ja andmeallikaid. Samamoodi tuuakse ka maksebilansis välja vigade ja täpsustuste rida. Statistiliste vahede ulatus aitab hinnata kontode kvaliteeti.

FINANTSKONTODE KASUTAMINE

Kuna finantskontod sisaldavad suurel hulgal süstematiseeritud, ühtsetel alustel klassifitseeritud ja võrreldavat teavet kogu majanduse kohta, siis on need väärt abivahendiks kõikidele majandusanalüütikutele ning finants- ja majanduspoliitika kujundajatele. Finantskontod on ainukene statistiline väljund, mis sisaldab kõikide majandussektorite kõiki finantsvarasid ja -kohustusi.

Üldiselt võib välja tuua kolm põhivaldkonda, milleks finantskontosid kasutatakse.

- **Makroanalüüs ja majanduspoliitiliste otsuste vastuvõtmine.** Finantskontod võimaldavad üksikasjalikult analüüsida nii erinevate majandussektorite finantsseisu (sh võetud riske, nende senist finantskäitumist kui ka intressimäärade tõusust või poliitilistest otsustest tulenevat haavatavust). Näiteks saab finantskontode põhjal täpselt teada, kui suur on kodumajapidamiste võlakoormus või millistesse instrumentidesse on paigutatud säästud. Finantskontosid saab kasutada nii prognoosimiseks kui ka minevikus vastuvõetud otsuste majandusliku mõju analüüsimiseks.
- **Välisinvestorid.** Sageli kasutavad finantskontosid välisinvestorid, kes saavad nende andmete põhjal esmase ja üsna adekvaatse ülevaate riigi majandussektorite käekäigust ja arenguvõimalustest (nt ettevõtete kapitaliseeritus ja võlakoormus).

- **Riikidevaheline võrdlus.** Finantskontod on koostatud rahvusvahelise metoodika kohaselt ja on seega võrreldavad teiste riikide vastavate andmetega. Andmete võrreldavuse tagab ühtsete klassifitseerimis- ja hindamispõhimõtete rakendamine. Andmete võrreldavus annab võimaluse analüüsida näiteks teiste riikide varasemaid majanduskriise ja hinnata nende võimalikkust muudes riikides.

FINANTSKONTODE KOOSTAMINE EESTI PANGAS

Eesti Pank alustas ettevalmistusi finantskontode koostamiseks juba mõned aastad tagasi, pidades aruandluse uuendamisel silmas ka finantskontode koostamise vajadust.

Üldiselt võib tuua mitu põhjust, miks Eesti Pank hakkas kvartali finantskontosid² koostama. Esiteks pakuvad finantskontod vajalikku ja terviklikku teavet, mida saab kasutada nii analüüsimisel kui ka prognoosimisel. Teiseks koostab Euroopa Keskpank liikmesriikide kvartalikontode põhjal euroala finantskontot. Majandus- ja rahaliidu liikmeks saades muutub finantskonto koostamine kohustuslikuks ka Eestile. Kolmandaks aitavad finantskontod kooskõlastada erinevate statistikatootjate tegevust ning **parandada statistika üldist kvaliteeti**. Seda eelkõige institutsionaalsete üksuste ja finantsinstrumentide klassifitseerimise ühtlustamise teel.

Täna on Eesti Panga valminud 2003. aasta lõpu kuni 2006. aasta III kvartali seisude ja tehingute kontod. Finantskontosid on siiani kasutatud Eesti Panga analüüsides, näiteks Finantsstabiilsuse Ülevaates, ettevõtete ja majapidamiste finantsseisu käsitluses. Laiema avalikkuse ette jõuavad kvartali finantskontod 2007. aasta alguses, kui Eesti Pank hakkab neid oma veebilehel regulaarselt avaldama.

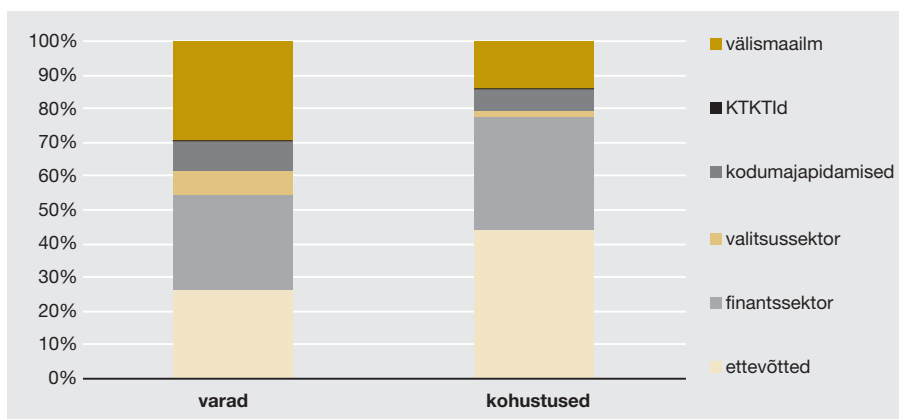
Finantskontode kokkupanekul kasutatakse väga erinevatest allikatest pärit andmeid, eraldi küsitlusi ja uuringuid selleks ei korraldata. Olulisemad andmeallikad on krediitdiasutuste statistika, maksebilansi ja Eesti rahvusvahelise investeerimispositsiooni andmed, Eesti Panga bilansi andmed, liisinguettevõtete statistika, investeerimisfondide aruanded, hoiu-laenuühistute aruanded, väärtpapieristatistika (Eesti Väärtpapierite Kesregistri andmed), investeerimisühingute aruanded, fondivalitsejate aruanded, kindlustusstatistika, muude finantseerimisasutuste ja finantsvahenduse abiettevõtete aruanded (Statistikaameti kvartaliküsitlus), ettevõtete aastastatistika ja suuremate ettevõtete kvartali finantsnäitajate küsitlus (Statistikaamet) ning valitsemissektori kvartali- ja aastastatistika. Lisaks kasutatakse teiste institutsioonide läbi viidud uuringute tulemusi ja kaudseid hinnanguid.

Kuna finantskontode koostamispõhimõtte järgi on ühe sektori finantsvara alati teise sektori samaväärne kohustus, on vaja erinevatest allikatest pärit andmed tasakaalu viia. Selleks kasuta-

² Rahvamajanduse arvepidamise kõiki kontosid, sh aastaseid finantskontosid, koostab Statistikaamet. Eesti Pank koostab kvartalikontosid.

takse nn **prioriteetsema sektori** teavet. Üldjuhul on prioriteetsemad sektorid keskpank, valitsemissektor ja välismaailm, sest nende kohta on olemas esinduslikum informatsioon. Ettevõtete ja majapidamiste näitajad kujunevad suures osas teiste sektorite info baasil.

Joonis 2 näitab, milliste sektorite varad ja kohustused on suurima osakaaluga 2005. aasta lõpu finantskonto seisudes. Kodumaistest sektoritest on nendeks finants- ja ettevõtlussektor.

Joonis 2. Finantsvarade ja -kohustuste struktuur majandussektorite lõikes 2005. aasta lõpus

Loodetavasti hakkavad finantskontod tarbijatele andma kasulikku teavet majandussektorite finantskäitumise kohta. Kuna kvartalikontode kokkupanek on alles algusjärgus, ootame kasutajalt igakülgset tagasisidet.